

Društvo Hrvatska žena Đakovo

UDK 061.2-055.2(497.5 Đakovo)(091)

Izvorni znanstveni rad

Borislav Bijelić

Društvo *Hrvatska žena* Đakovo osnovano je početkom 1936. godine na valu jačanja hrvatskog nacionalnog pokreta iniciranog i vođenog od strane Hrvatske seljačke stranke. Rad đakovačke podružnice, kao uostalom i *Hrvatske žene* u cjelini, bio je fokusiran na domoljublje, prosvjetu, kulturu i karitativnu djelatnost. Iako je sam naziv udruge to sugerirao, ženska prava unutar njezinih redova nisu problematizirana na način i u mjeri primjerenom mjestu i ulozi žena u dominantno patrijarhalnoj zajednici. Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske *Hrvatska žena* biva marginalizirana, a potom, najkasnije do sredine 1943. godine, i zabranjena.

Ključne riječi: *Hrvatska žena*, Đakovo, kultura

U periodu između dva svjetska rata u Đakovu su djelovale brojne udruge koje su u društveni, politički, gospodarski i sportski život grada unijele stanoviti dinamizam. I ne samo to. Kroz rad tih udruga, dakako, zrcalio se i njima imanentni pluralizam interesa koji se manifestirao na različite načine, ponajprije u promicanju nacionalnih vrednota, ali i čitave lepeze drugih vrijednosti građanskog društva u nastajanju. Bez ambicija da istaknemo baš sva društva koja su u gradu djelovala sredinom tridesetih godina prošlog stoljeća - u periodu koji nas u ovom radu najviše interesira - istaknuti ćemo barem ona najpoznatija i najznačajnija: Prinudno udruženje trgovaca, Udruženje zanatlija, Zanatlijsko pripomoćno društvo, Gospodarsko društvo kao zadruge, Podružnica Saveza hrvatskih obrtnika, Dobrovoljno vatrogasno društvo, Hrvatsko pjevačko društvo „Preradović“, Pogrebno društvo, Sresko udruženje gostioničara, Katoličko

gospojinsko dobrotvorno društvo, Židovsko dobrotvorno gospojinsko društvo, SK „Građanski“, SK „Certissa“, Podružnica Saveza priv. namještenika, Podružnica Saveza ratnih dobrovoljaca, Agrarna zajednica kao zadruga, Odbor za gradnju srpske pravoslavne crkve, Pododbor udruženja rezervnih oficira i ratnika, Sokol, Mjesni odbor Crvenog križa, Podružnica aerokluba „Naša krila“, Mjesni odbor Jadranske straže, Udruženje ratnih invalida, Podružnica Hrvatskog radničkog saveza, Jevrejsko cionističko udruženje, Društvo državnih penzionera, udova i siročadi, Šahovski klub, Učiteljsko društvo „Strossmayer“, Udruženje općinskih činovnika sreza đakovačkog, Lovačko društvo, Kuglački klub „Sloga“, Streljačka družina, Odbor za gradnju Hrvatskog doma, Odbor za gradnju ubožišta, Obrtna omladina, Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“, Gospodarska sloga, Zadruga hrvatsko srce, Križarsko bratstvo, Križarsko sestrinstvo, Marijina kongregacija, Bratovština Srca Isusova, Podružnica „Merkura“ i Hrvatska žena.¹

Članstvo u ovim društvima činili su ljudi različitih „staleža“, godina starosti, spola, nacionalne i vjerske pripadnosti. Među spomenuta 44 društava djelovalo je i 5 gospojinskih (ženskih): Katoličko gospojinsko dobrotvorno društvo, Židovsko gospojinsko dobrotvorno društvo, Križarsko sestrinstvo, Marijina kongregacija, *Hrvatska žena* i nekoliko ženskih sekcija unutar dominantno muških sportskih društava. Neka od spomenutih gospojinskih društava osnovana su na karitativnoj osnovi i po kriteriju vjerske pripadnosti još u drugoj polovici 19. stoljeća, a neka kasnije, i po nekim drugim kriterijima, ponajprije nacionalnim. Uz spolnu pripadnost upravo je nacionalni moment bio glavni kriterij osnivanja i društva *Hrvatska žena*. Društvo je izraslo na tradiciji djelovanja gospojinskih društava do početka Prvog svjetskoga rata², a društvena pravila - koja će se kasnije mijenjati, a i svaka od novonastalih podružnica prilagoditi će ih specifičnostima vlastite sredine – odobrena su mu u Zagrebu 21. svibnja 1921. godine. Prva predsjednica društva postala je Zora. pl. Trnski, potpredsjednica Ivka barunica Ožegović i Marija Kumičić (supruga književnika Eugena Kumičića), tajnica Slava Fürst, a blagajnica Olga Barić. Osim spomenutih, u upravnim tijelima društva djelovale su i Marija Radić (supruga Stjepana Radića), Jelisava Horvat (supruga dr. Rudolfa Horvata), Jelka Basariček (supruga Đure Basaričeka), Marija Čepulić, Julijana Galić... Poseban doprinos afirmaciji *Hrvatske žene* u godinama koje će slijediti dati će poznata hrvatska novinarka i književnica Marija Jurić Zagorka.

Sve do gašenja *Hrvatske žene* tijekom 1943. godine, osim humanitarnog rada koji se nekako podrazumijevao, članice društva inzistirale su i na

1 Društveni život Đakova, *Hrvatska Đakovština* (dalje u tekstu: HDJ), 9. 10. 1937., 4.

2 Lucija BENYOVSKY, Dobrotvorna gospojinska društva u Hrvatskoj od osnivanja do Prvog svjetskog rata, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/1998., 73-93.

kulturno-prosvjetnom radu, većem društvenom angažmanu žena i neskrivenom domoljublju kao univerzalnom principu s kojim je bio prožet svaki segment njihovog djelovanja. „Društvu Hrvatska žena nije bila svrha političko, odnosno stranačko djelovanje, ali zbog zajedničkog nastupa sa pripadnicima HRSS-a (Hrvatske republikanske seljačke stranke, poslije HSS) prigodom proslava obljetnica ili sudjelovanja u demonstracijama te isticanja udružene opozicije Hrvatskog bloka i aluzija antidinastičkog prizvuka u govorima svojih prvakinja društvo je (...) povremeno bilo zabranjivano od vlasti 'kao nacionalističko i separatističko udruženje'.“³ Tako je to bilo u zagrebačkoj središnjici, ali i u podružnicama diljem Hrvatske koje su se počele osnivati ranih dvadesetih godina prošlog stoljeća. Prva podružnica *Hrvatske žene* osnovana je u Petrinji, a potom se osnivaju podružnice u Požezi, Karlovcu, Sisku, Daruvaru, Brodu na Savi, Gospiću, Ogulinu, Kostajnici, Glini, Jastrebarskom, Vukovaru i drugim mjestima.⁴ Osječka podružnica osnovana je takođe među prvima, već 1921. godine, i ona će, nema sumnje, najviše pridonijeti osnivanju *Hrvatske žene* u Đakovu. Doduše, tek sredinom tridesetih godina.⁵

Osnivanje đakovačke podružnice Hrvatske žene

U ovom radu već smo napomenuli da je djelovanje na planu podizanja opće kulturnog nivoa bio jedan od primarnih zadataka društva *Hrvatska žena*. S tim više je možda interesantno napomenuti kako je upravo jedan kulturni događaj i bio povod osnivanju đakovačke podružnice. Naime, u vrijeme priprema za obilježavanje 100 godina od nastanka „Lijepe naše“ dana je inicijativa nekoliko uglednih đakovačkih gospođa da se napokon i u Đakovu osnuje društvo *Hrvatska žena*. „Zamisao o osnutku društva nikla je u duši gdjice Klare Lukić, pa je ona tu svoju zamisao saopćila nekim svojim znanicama. Tako brojimo među osnivačice društva uz gdjicu Lukić i gdje Devčić, Drenjančević, Matković, Mavrović, Piler, Subotić i Smailbegović.“⁶ Pripreme potencijalnog članstva za osnivačku

3 Lucija BENYOVSKI, Društvo Hrvatska žena i Zagorka, *Hrvatska revija*, 2/2009., 126.

4 Lucija BENYOVSKI, Društvo „Hrvatska žena“, *Marulić*, 1993., 747.

5 Ako se zna da su Đakovčani znali relativno brzo reagirati na poticaje koji su dolazili iz gospodarski i duhovno jačih središta, uistinu čudi što je *Hrvatska žena* u Đakovu osnovana tek 1936. godine. U prvi mah bila mi je bliska misao kako je podružnica možda i osnovana tijekom dvadesetih godina, ali da je, poput mnogih drugih podružnica, od vlasti bila zabranjivana, a onda ponovno obnavljana. No, nije bilo tako. Iz nama za sada nepoznatih razloga treba reći da su đakovačke gospođe ovoga puta reagirale sa znatnim zakašnjenjem – ali su ipak reagirale.

6 *Hrvatska žena* u Đakovu, *Hrvatica*, 7/1939., 234-5.

skupštinu vjerojatno su bile privedene kraju već u prosincu 1935. godine kada je osnutak udruge najavljen i na stranicama regionalnog *Hrvatskog lista*. U šturo sročenoj obavijesti moglo se pročitati kako je u Đakovu s uspjehom provedena akcija za osnutak *Hrvatske žene*. „U vrlo kratkom vremenu“, ističe se u obavijesti, „upisao se lijep broj članica, pa dok se sve pojedinosti uredi, prijavit će se osnutak nadležnoj vlasti. Odavno se osjeća kod nas potreba ovakvog društva, koje će ispuniti veliku prazninu u našem društvenom životu. Gospođe, na koje se apeliralo za pristup u društvo, shvatile su potpuno njegovu važnost, tako da su organizatorke pri sakupljanu članica gotovo svagdje naišle na odaziv.“⁷

Značke Hrvatske žene Đakovo

Konstituirajuća skupština društva koje je već tada, uoči samog osnivanja, imalo osamdesetak članica, zakazana je u vatrogasnom spremištu za nedjelju 26. siječnja 1936. godine. U dobro popunjenoj plavoj dvorani spremišta skupštinu je otvorila Klara Lukić koja je pozdravila sve prisutne, posebno predstavnike domaćih hrvatskih društava i izaslanstvo *Hrvatske žene* iz Osijeka na čelu s Josipom pl. Glembay. Nakon uvodnih riječi gospođe Lukić okupljenima se obratila Kata Smailbegović koja je pročitala nacrt društvenih pravila i pozvala na izbor predsjednice i drugih društvenih tijela. Za prvu predsjednicu društva, kako se i očekivalo, izabrana je Paula Belić. U svom inauguralnom obraćanju zahvalila je na ukazanom povjerenju te istaknula uvjerenje kako će đakovačka podružnica,

⁷ Osnutak „Hrvatske žene“ u Đakovu, *Hrvatski list* (dalje u tekstu: HL), 15. 12. 1935., 4.

uz pomoć sestrijskih društava, dati značajan doprinos boljitku „svoga hrvatskog naroda“. U upravni odbor društva izabrane su Paula Belić, Klara Lukić, Antonija Piller, Mara Maurović, Paula Devčić, Matilda Horvatović, Marija Drenjančević, Zora Čeleda, Antonija Matković, Katica Bassi i Kata Smailbegović, za zamjenice odbornica Sofija Poljak, Adela Mrazek, Ana Barlović i Ana Besednik, a u nadzorni odbor Ana Mück, Franjka Subotić i Mila Kindl.⁸

Društvena pravila pročitana na osnivačkoj skupštini predstavljala su osnovni akt društva koji je morao proći određenu verifikaciju kako bi podružnica mogla dobiti dozvolu za djelovanje. Upravo stoga, a u skladu s tadašnjom pravnom procedurom, Osnivački odbor *Hrvatske žene* u Đakovu uputio je sreskom (kotarskom) načelstvu 30. ožujka 1936. godine Zapisnik sa netom održane skupštine i nacrt Društvenih pravila sa molbom da ih načelstvo prosljedi Kraljevskoj Banskoj Upravi Savske Banovine koja je imala zadnju riječ oko prihvaćanja, odnosno odbijanja istih.⁹

Ubrzo nakon što je zaprimio zahtjev sreski načelnik prosljedio ga je na adresu Upravnog odjeljenja Savske banovine u Zagrebu i u popratnom pismu konstatirao „da su osnivačice predmetnog društva dobrog moralnog vladanja i da ni jedna od njih nije dosad politički delovala, niti se vidno politički isticala.“ No, unatoč iznesenog viđenja, načelnik se ipak ograđuje i kaže: „Da li one pružaju dovoljno jamstva da društvo neće raditi protivno zakonima i pravilima nemoguće je dati određeno mišljenje, jer sve to zavisi od okolnosti pod kojima će se razvijati rad društva i od utjecaja koji bi na rad društva mogao biti vršen sa strane lica izvan društva, da se društvo iskoristi za druge ciljeve, napose ciljeve političke prirode.“¹⁰

Kako takvi utjecaji nisu bili primijećeni, đakovačke lokalne vlasti predložile su višim instancama da odobre rad *Hrvatske žene* u Đakovu. Upravno odjeljenje Savske banovine prihvatilo je njihovu sugestiju, s tim da je zahtijevalo da se u Pravilima društva izvrši nekoliko minornih, suštinski irelevantnih korekcija. Kada je to bilo učinjeno, a bilo je to već krajem travnja iste godine, Pravila su bila odobrena te je društvo moglo prići realizaciji zacrtanih programskih opredjeljenja.

O kakvim se opredjeljenjima radilo najbolje vidimo iz pojedinih članaka Društvenih pravila.¹¹ U članku 2. Pravila kaže se da je svrha društva „širiti

8 U Đakovu je osnovana „Hrvatska žena“, *HL*, 29. 1. 1936., 5.; „Hrvatska žena“ u Đakovu, *Hrvatska obrana*, 31. 1. 1936., 8. Sve članice izabrane za obnašanje društvenih funkcija bile su u pravilu iz uglednih đakovačkih obitelji liječnika, političara, poduzetnika, trgovaca i obrtnika.

9 Hrvatski državni arhiv, Zagreb, SBUO, Pov. II 1364 i 2758/1936.

10 Isto. Hrvatska žena društvo u Đakovu – odobrenje pravila

11 Isto. Pravila Društva „Hrvatska žena“ u Đakovu

obrazovanost među djakovačkim Hrvatima. Gajiti društvenost i saradivati svim dopuštenim sredstvima u prosvjetnom, kulturnom i dobrotvornom radu.“ Na istom mjestu ističe se nadalje da će do realizacije ovakvih ciljeva doći „usavršavanjem članica u duhu čistog poštenja, ljubavi za naš jezik i narod, gojeći čuvstvo dužnosti spram sebe i ljudskoga društva, a rodjene grude napose, /.../ širenjem prosvjete, osnivanjem knjižnice, budeći interes za hrvatsku književnost, društvenost i sve načine ženskog privredjivanja, /.../ popularnim predavanjima, društvenim zabavama i drugim korisnim podhvatima, /.../ pomaganjem djakovačkih hrvatskih kulturnih društava u njihovom društvenom radu ‘te’ nastojanjem da se namaknu sredstva za dovršenje i potpunu izgradnju postojeće zgrade ‘HRVATSKOG DOMA’ u Djakovu.“

U članku 4. Pravila kaže se kako će se sredstva za rad društva namaknuti od članarina, pripomoći, darova, zapisa i drugih „društvenih podhvata“.

U sljedećoj točki istaknuto je tko sve može biti član društva, a naznačena je i osnovna podjela unutar članstva. Ističe se kako članom može biti svaki onaj „koga odbor primi“, te da članstvo počinje od trenutka upisa u imenik članova.

U članku 6. Pravila operacionalizirana je prethodno naznačena podjela unutar članstva. Cjelokupno članstvo podijeljeno je na začasne, zakladatelje, utemeljitelje, izvršujuće (redovite) i podupirajuće članove. Svi oni imali su aktivno izborno pravo i mogli su glasovati na glavnoj skupštini, prisustvovati redovitim sastancima, predavanjima i društvenim zabavama. Pravo pasivnog izbora imali su samo redoviti članovi.

Dalje u Pravilima nailazimo na jasno istaknute obveze članstva, modalitete izlaska iz društva i neke druge, manje značajne odredbe, da bi od 10. do 16. članka Pravila naglasak bio stavljen na ustroj društva, tj. Upravni odbor, Nadzorni odbor, Glavnu skupštinu i Obranički sud.

Upravni odbor vodio je društvene poslove, a bio je sastavljen od predsjednice i 10 odbornica. „Sjednice upravnog odbora saziva prema potrebi predsjednica, a mora je sazvati u roku od osam dana, ako to zatraži barem pet odbornica /.../. Za stvaranje valjanog zaključka potrebno je da uz predsjednicu bude prisutno barem šest odbornica. Zaključci se stvaraju apsolutnom većinom glasova. Kad se glasovi raspolove, odlučuje glas predsjednice.“

Upravni je odbor, između ostalog, upravljao društvenom imovinom; primao i isključivao članove; priređivao redovite sastanke, predavanja, javne rasprave i druge društvene inicijative; izdavao društvene publikacije; određivao vrijeme i dnevni red glavne skupštine te odgovarao za provođenje zaključaka skupštine i sjednica upravnog odbora.

Unutar upravnog odbora predsjednica *Hrvatske žene* imala je najveća prava, ali i najveću odgovornost. Predsjednica je zastupala društvo prema vlastima i

trećim osobama, sazivala sastanke te rukovodila sa svim poslovima. U njezinoj odsutnosti potpredsjednica je preuzimala sve njene obveze i prava. Poslovi tajnice i blagajnice bili su u okviru konvencionalno zadanih zaduženja za tu vrstu djelatnosti.

Nadzorni odbor činile su tri osobe koje su vršile nadzor nad društvenom blagajnom (dva puta godišnje) i o zatečenom stanju izvještavale Glavnu skupštinu.

Društvo *Hrvatska žena* održavalo je redovite mjesečne sastanke, redovitu godišnju skupštinu i, prema potrebi, izvanrednu skupštinu. U djelokrug glavne skupštine ulazio je govor predsjednice, izbor dviju ovjerovateljica, izvješća tajnice, blagajnice i nadzornog odbora, zaključak o podijeljenju odriješnica, izbori predsjednice, članova Upravnog odbora, njihovih zamjenica i Nadzornog odbora.

Što se pak tiče mjesečnih sastanaka oni su se održavali dva puta mjesečno, a na njima se raspravlja o svim pitanjima „koja mogu promicati društvenu svrhu“. Na istima su se često održavala popularna predavanja ili kakvi drugi kulturno-zabavni programi.

Predzadnji, 16. članak Pravila, posvećena je obraničkom sudu, društvenom tijelu stvorenom s ciljem rješavanja unutar-društvenih sporova. Svaka od strane u sporu birala je po dvije redovite članice koje zajednički biraju pročelnicu kao petoga člana obraničkog suda. Tako sastavljen sud odluke je donosio apsolutnom većinom bez mogućnosti priziva.

O tome što treba činiti u slučaju da podružnica *Hrvatske žene* prestane s radom, bilo na osnovi odluka Glavne skupštine, ili iz nekih drugih razloga, pojašnjava se u posljednjem, 17. članku Pravila. Nakon što bi se podmirila sva možebitna dugovanja preostala čista imovina treba se predati „na koristonosno čuvanje ‘SAMOSTANU ČASNIH SESTARA SV. KRIŽA’ u Đakovu za 10 godina. Ako se u to vrijeme osnuje novo hrvatsko žensko društvo sa istom ili sličnom svrhom, ima se naznačena imovina izručiti tome hrvatskom ženskom društvu. Ne ustroji li se unutar toga roka od 10 godina novo hrvatsko žensko društvo, imade nadstojnica ‘SAMOSTANA ČASNIH SESTARA SV. KRIŽA’ po isteku toga roka od 10 godina svu imovinu predati u vlasništvo upravi ‘HRVATSKOG DOMA’ U Đakovu, odnosno ‘MATICI HRVATSKOJ’ u Zagrebu, ako u to doba ne bi postojalo društvo ‘HRVATSKI DOM’ u Đakovu.

Rad društva do izbijanja Drugoga svjetskoga rata

Ako ne prva, svakako jedna od prvih većih humanitarnih akcija *Hrvatske žene* bila je ona vezana za pomoć oko zbrinjavanja hercegovačke djece.¹² Pokretač čitave akcije bila je Gospodarska sloga iz Zagreba, a ta akcija, treba to istaknuti, nije bila prva akcija te vrste niti u Hrvatskoj, niti u Đakovu.¹³ Članice *Hrvatske žene* akciju su podržale na način da su za dio djece osigurale smještaj, a za sve njih pripremile i najpotrebnije odjevne predmete. Djeca su se u Đakovu zadržala nekoliko mjeseci. Najveći dio njih vraćen je tijekom kolovoza 1936. godine svojim domovima u Hercegovinu, dok je jedan manji dio nastavio školovanje u Đakovu.¹⁴

Sve ostale aktivnosti u 1936. godini, koliko nam je poznato, odvijale su se na kulturnom planu. Poslije ljetne stanke *Hrvatska žena* održala je u vatrogasnom domu svoje redovito člansko posijelo. Na posijelu su svirali đakovački glazbenici Zvonko Ruškovsky (violina) i Anđelko Belić. Nakon što je djevojčica Nada Babić odrecitala pjesmu „Krunisanje kralja Tomislava“ uslijedilo je predavanje predsjednice Paule Belić o Anti Starčeviću. Posijelo je završeno izvješćima sa proslave petnaestogodišnjice djelovanja *Hrvatske žene* u Osijeku i boravku delegacije *Hrvatske žene* u Dubrovniku.¹⁵

12 Sve do danas arhivska građa *Hrvatske žene* nije pronađena. Upravo stoga kronologiju rada društva prisiljeni smo rekonstruirati na osnovu informacija koje su se mogle pronaći na stranicama ondašnjeg dnevnog tiska i periodike. Sudeći prema zadnjoj točki Pravila Društva Hrvatska žena čini se da je i ovo društvo, poput tolikih drugih, zadesila sudbina koju je njeno članstvo u vrijeme osnivanja teško moglo predvidjeti i u najgorem scenariju. Naime, koliko god su članice društva nastojale osigurati društvenu imovinu i trag o vlastitom djelovanju čini se da u tome nisu u potpunosti uspjele. Ako ne već za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, onda svakako u periodu neposredno po njegovom okončanju, gubi se trag kako društvenoj imovini tako i arhivskoj građi na osnovu koje je jedino i moguća cjelovitija rekonstrukcija djelovanja društva.

13 Za vrijeme Prvoga svjetskoga rata bila je pokrenuta široka kampanja za spas gladne djece iz različitih hrvatskih regija koja su utočište pronašla u Slavoniji. Jedan dio njih i u Đakovu. Slična situacija, vezana za humanitarnu pomoć za gladnu djecu Hercegovine, ponovila se u Đakovu već tijekom 1928. godine. Te godine pokrenuta je u Đakovu velika akcija prikupljanja hrane u kojoj su sudjelovala gotovo sva đakovačka društva. Prikupljeno je oko 2 vagona hrane koju su članovi DVD-a Đakovo Dragutin Čubriković i Pero Čijaček podijelili ugroženim obiteljima u Širokom Brijegu i okolnim selima. Vidi: Mira KOLAR, Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata, Slavonski Brod, 2008.; Dragutin ČUBRIKOVIĆ, DVD Đakovo, Đakovo, 1930. (rukopis).

14 Odlazak hercegovačke djece iz Đakova, *HL*, 29. 08. 1936., 4. O onima koji su ostali u Đakovu *Hrvatski list* donio je zanimljivu reportažu u rujnu 1940. godine. U njoj se ističe da su među pridošlom djecom 1936. godine bila i braća Križan i Rudika Mikulić koji su u Đakovu pohađali pučku školu. O njima su do završetka škole skrebile časne sestre, a nakon toga za njih se je zauzela *Hrvatska žena* koja je jednom od braće pronašla smještaj u „Napretkovom“ konviktu u Mostaru, a drugom u Biskupskom sjemeništu u Đakovu. Vidi: Đakovčani za siromašne Hercegovce, *HL*, 29. 9. 1940., 23.

15 Posijelo „Hrvatske žene“ u Đakovu, *HL*, 14. 10. 1936., 4.

Na svom drugom članskom sastanku održanom potkraj studenoga mjeseca iste godine gost Društva bio je dr. Mato Horvat koji je održao vrlo uspješno predavanje o životu i radu Antuna i Stjepana Radića. Na kraju svoga izlaganja posjetio je prisutne na obljetnice Matije Gubca i dr. Ante Starčevića te istakao kako je *Hrvatska žena* iz Đakova u nepunu godinu dana postojanja ostvarila vidan trag u društvenom životu grada.¹⁶

*

Broj i karakter manifestacija održanih tijekom druge godine postojanja društva uvelike je nadilazio do tada učinjeno. Posebno treba izdvojiti nekoliko zabava, svečanu akademiju, čajanke i aktivnosti oko suzbijanja nepismenosti u Đakovu.

Sredinom siječnja 1937. godine, pod nazivom „Slavonski svatovi“, održana je velika zabava *Hrvatske žene* koja je ocijenjena izrazito uspješnom i odlično posjećenom. Zabava je održana u svratištu „Central“ gdje je većina prisutnih, pogotovo žena, bilo obučeno u slavonsku narodnu nošnju. Autentični slavonski svatovski običaji prikazani su na način da je svatovska povorka morala preći „Savu“, da bi nakon toga bili prikazani i ostali svatovski običaji: darivanje, licitacije grane, oblačenja šamije i drugi.¹⁷ Nakon obavljene svadbe, gdje su glavni protagonisti bili uglavnom članovi društva ili njima vrlo bliske osobe, „nastupio je prvo ženski zbor, sastavljen od članica ‘Hrvatske žene’ i ‘Preradovićanki’ otpjevavši ‘Geslo’ od gđe Josipe Glenbay, a potom muški zbor ‘Preradovića’ s Novakovom ‘Hrvatska Hrvatom’. Oba pjevanja popratila je publika burnim aplauzom. Da boravak u dvorani bude što ugodniji, vrijedne članice ‘H. ž.’ vrlo su ukusno (ćilimima, grbovima, trobojkama i zelenilom) ukrasile dvoranu.“¹⁸

Čista dobit sa ove priredbe išla je u korist dovršenja gradnje Hrvatskog doma u Đakovu.

Eho od „Slavonskih svatova“ još se nije bio ni stišao, a društvo je već najavilo održavanje ambiciozno zamišljene akademije u spomen hrvatskom „uzor-rodoljubu“ i književniku Eugenu Kumičiću. Iz uvodnog govora predsjednice saznajemo da je svrha ove akademije bila ne samo podsjetiti na Kumičićev doprinos na književnom, društvenom, kulturnom i političkom planu, već i prikupiti sredstva kako bi se u što skorije vrijeme mogao izgraditi njegov

16 Posijelo „Hrvatske žene“ u Đakovu, *HL*, 25. 11. 1936., 4.

17 Šamija kao pokrivalo za glavu udatih žena bila je neke vrste zaštitnog znaka za cijelu *Hrvatsku ženu*.

18 „Slavonski svatovi“ u Đakovu, *HL*, 21. 1. 1937., 5.

spomenik. Predavanje o „otadžbeniku“ Eugenu Kumičiću održao je prof. Antun Šram. Po završetku predavanja, kojeg su prisutni pozdravili burnim aplauzom, uslijedio je glazbeni program u kome su sudjelovali P. Kempf (bariton) i Zora Čeleda (klavir), muški zbor „Preradovića“, da bi na kraju akademije svi prisutni, u zanosu, otpjevali Lijepu našu.¹⁹

Do velike petrovske zabave članice Društva sudjelovale su na tijelovskoj procesiji i održale društveni sastanak (sijelo) u prostorijama vatrogasnog spremišta. Na tom sastanku dr. Rudolf Čeleda održao je predavanje o nervozi djece, dok su recitacijama i svirkom na glasoviru sastanak upotpunile učenice Pepica Kovačić, Mirica Raumberger i Nada Čeleda.²⁰

Zabava održana na Petrovo, iako pomno planirana, nije u potpunosti ispunila očekivanja. Glavni razlog tomu bila je kiša koja, doduše, nije rastjerala prisutne, ali je za posljedicu imala manji financijski efekt od očekivanog. „Kao posebna atrakcija na zabavi je priređen ‘Šaljivi đakovački muzej’, koji je nasmijao posjetitelje. Za ples je svirao orkestar vatrogasne glazbe. Nagradu za najljepšu žensku narodnu nošnju dobila je Helena Horvatić, a mušku dr. Andrija Ružić. Zabava je unatoč kiše potrajala u ugodnom raspoloženju kasno u noć.“²¹

Duboko svjesne značaja Hrvatskog doma za kulturni život Đakova članice *Hrvatske žene* pružale su neskrivenu potporu njegovoj izgradnji. Kao što je poznato, ideja o gradnji Hrvatskog doma iznjedrena je još početkom dvadesetih godina, tada kao Sokolskog, a s gradnjom se započelo 1928. godine. Nakon zabrane rada Hrvatskog sokola nekoliko godina gradnja je bila obustavljena, da bi ponovne inicijative za dovršenje zgrade bile pokrenute sredinom tridesetih godina. Doduše, tada ne više za gradnju Sokolskog, već Hrvatskog doma. U svečanosti njegovog otvaranja sudjelovale su i članice *Hrvatske žene* koje će do izbivanja Drugoga svjetskoga rata, u više navrata, materijalnim priložima nastojati pripomoći cjelovitom uređenju zgrade.²²

Jesenske aktivnost *Hrvatske žene* bile su obilježene odlaskom njezina izaslanstva u Zagreb na otkrivanje spomenika Eugenu Kumičiću (čije podizanje ne samo da su zagovarale, već su mu i pridonijele dobrotvornom akcijom održanom u Đakovu nekoliko mjeseci ranije²³), redovnim društvenim sastancima, čajankom, te akcijom na suzbijanju nepismenosti.

19 Matineja u spomen E. Kumičiću, HDJ, 24. 4. 1937., 4.

20 Iz „Hrvatske žene“ i Sijelo „Hrvatske žene“, HDJ, 22. 5. 1937., 3.

21 Petrovska zabava „Hrvatske žene“, HDJ, 3. 7. 1937., 3.

22 O gradnji Hrvatskog doma vidi: Željko LEKŠIĆ, Hrvatski dom u Đakovu, Đakovo, 2003.,

23 Rad „Hrvatske žene“, HDJ, 9. 10. 1937., 4.

Pripremi za društvenu čajanku - kao jednom od tada uobičajenih mjesta socijalnog susreta kojeg su prakticirala i druga đakovačka društva - najavljenju za početak studenoga *Hrvatska žena* posvetila je nešto veću pozornost no što je to bilo uobičajeno. Iz najave objavljene u lokalnom glasilu vidimo da je ona trebala okupiti ne samo članove i prijatelje iz Đakova, već i one iz okolice. „Ova čajanka će u svakom pogledu biti reprezentativna priredba đakovačkih Hrvata i Hrvatice, pa će se u subotu na večer naći na okupu na čajanki 'Hrvatske žene' svi oni koji hrvatski misle i osjećaju.“²⁴

Sudeći prema štutom pisanju *Hrvatskog lista*²⁵ čini se da je čajanka i ovoga puta bila dobro posjećena. Za ugodno raspoloženje koje je na noj vladalo posebno je trebalo zahvaliti Kaji i Dušanu Marčelji, gostima iz Vinkovaca, koji su bili zaduženi za glazbeni dio programa.

Jedna od vjerojatno najznačajnijih akcija *Hrvatske žene* tijekom 1937. godine bila je ona vezana za suzbijanje nepismenosti na području Đakova. Inicijativu za ovaj projekt dalo je Gradsko poglavarstvo koje je pod predsjedanjem općinskog načelnika Dragana Devčića održalo sastanak na kojemu su, osim predstavnica *Hrvatske žene*, bili još i predstavnici Seljačke sloge, Napretka i Školskog odbora. Na sastanku je zaključeno da će članice *Hrvatske žene* i HKD Napretka popisati sve nepismene iznad 16 godina, a da će se nakon toga u dvorani Hrvatskog doma održati predavanje o cilju i metodama suzbijanja nepismenosti.²⁶

Na istom sastanku iznesena je i procjena kako u Đakovu ima oko 400 nepismenih odraslih osoba („nepismenjaka“), mahom doseljenika, dok je nepismenih rođenih Đakovčana vrlo malo. Iako sa točnim rezultatima provedenog popisa nismo upoznati, čini se da iznesene procijene i nisu bile tako loše. Naime, od sveukupnog broja nepismenih 65 osoba, 45 žena i 17 muškaraca, izrazilo je spremnost pohađati tečaj opismenjavanja koji je najavljen odmah nakon božićnih praznika.²⁷

*

Djelovanje *Hrvatske žene* tijekom 1938. godine nije se značajnije, niti formom, niti sadržajem, razlikovalo od onoga što su članice društva radile prijašnjih godina. Sjednice su, po svemu sudeći, održavane u ritmu koji je bio

24 U oči zabave „Hrvatske žene“, *HDJ*, 6. 11. 1937., 4.

25 Općinski poslovi u Đakovu, *HL*, 11. 11. 1937., 5.

26 Suzbijanje nepismenosti u Đakovu, *HL*, 26. 11. 1937., 5.

27 Suzbijanje nepismenosti u Đakovu, *HL*, 18. 12. 1937., 5.

određen Društvenim pravilima, a bivale su oplemenjene recitacijama, glazbom i prikladnim predavanjima, kako gostiju, tako i samih članica. Dobri odnosi sa osječkom podružnicom *Hrvatske žene* nastavljani su i dalje, a kao takvi bili potvrđeni već početkom godine kada su se Đakovčanke u velikom broju odazvale pozivu na društvenu zabavu osječke podružnice.²⁸

Hrvatska žena, 1938.

Stoje s lijeva na desno: Klara Subotić, Evica Pišl, Mila Kindl, ?, Katica Bassi, Ana Besednik, Štefica Kovačić, Zora Čeleda, Smiljka Romić, Marica Drenjančević, sjede s lijeva na desno: Matilda Horvatović, Antonija Matković, Anica Barlović, Paula Devčić, Paula Belić, Marija Maurović, Marija Lukić, Antonija Piler, Kata Smailbegović

Na jednom od prvih sastanaka u 1938. godini glazbenu točku imao je Đakovčanin Josip Lutz, guslač (violinist), kojega je na glasoviru pratio Anđelko Belić.²⁹ Tijekom veljače na „sastanku ‘Hrvatske žene’ u Đakovu izveden je vrlo lijep program. Nastupili su učenica Katica Grgić s deklamacijom Šenoine ‘Na Ozlju gradu’, mali Frey odsvirao je na harmonici nekoliko narodnih pjesama, a gđa Tilda Horvatović (violina) i kćerka joj gđica Hella (glasovir) izvele su dvije

28 Novosti iz Đakova, *HL*, 22. 1. 1938., 17.

29 Posijelo „Hrvatske žene“ u Đakovu, *HL*, 8. 2. 1938., 5.

točke. Upravitelj građanske škole g. Ivo Gašparac održao je predavanje o duševnim razlikama muškaraca i žena u vezi s ženskim pitanjem.³⁰

Na osnovu građe s kojom raspoložemo čini se da je na ovom predavanju po prvi puta bilo riječi o ženskom pitanju. Naglasci sa predavanja nisu nam poznati ali, na osnovu uvida u cjelokupni rad podružnice *Hrvatske žene* u Đakovu, teško da se je na predavanju mogla čuti bila kakva suvisla misao o stvarnom položaju žena onoga vremena. Naime, kada to nisu potencirale same članice, još manje je za vjerovati da bi se na to odlučio jedan državni činovnik - čak i uz pretpostavku da je o tome imao što reći. I uistinu, podružnica *Hrvatske žene* u Đakovu zapravo se i nije bavila ženskim pitanjem. Njezina glavna preokupacija bila je afirmacija nacionalnih vrijednosti, ali ne kroz čisto političko djelovanje, kako je to bilo svojstveno muškim članovima zajednice, već na jedan suptilniji način, vrlo blizak onome što danas prepoznajemo kao kulturni nacionalizam.

Jedna od prakticiranih manifestacija kulturnog nacionalizma bilo je i obilježavanje pogibije Petra Zrinskog i Krste Frankopana koju je zadnjih dana mjeseca travnja *Hrvatska žena* organizirala zajedno s HKD „Napredak“, HPD „Preradović“ i „Hrvatskim domom“. Manifestacija je otpočela svečanom misom zadušnicom kojoj su prisustvovala sve škole, predstavnici lokalnih društava i „rodoljubno građanstvo“, da bi nakon toga uslijedila u dvorani Hrvatskog doma svečana akademija s raznovrsnim programom iz kojega posebno treba izdvojiti izlaganje profesora Oršanića o mjestu i ulozi Zrinskih i Frankopana u hrvatskoj povijesti novoga vijeka.³¹

Nakon već tradicionalne petrovske zabave koja je „u svakom pogledu vrlo dobro uspjela“, *Hrvatska žena* je, uz pomoć „Preradovića“, „Napretka“ i „Hrvatskog doma“ obilježila stogodišnjicu rođenja hrvatskog književnika i pjesnika Augusta Šenoe. Nakon što su predsjednica *Hrvatske žene* Paula Belić i ravnatelj Građanske škole Ivo Gašparac ukazali na značaj Šenoina spisateljskog opusa pojedine članice društva pokušale su taj opus približiti kraćim recitacijama. Na kraju akademije muški zbor „Preradovića“ otpjevao je Fallerovu „Duvanjsku himnu“.³²

Od ljeta 1938. godine društvo je posjedovalo vlastiti glasovir čime su stvorene valjane pretpostavke za još aktivniji i kvalitetniji rad.³³

30 Tonfilm o seljačkoj smotri u Đakovu, *HL*, 9. 2. 1938., 5.

31 Zrinsko-Frankopanska proslava u Đakovu, *HL*, 4. 5. 1938., 6.

32 Šenoina proslava u Đakovu, *HL*, 8. 12. 1938., 6.

33 Novosti iz Đakova, *HL*, 7. 8. 1938., 17.

*

A da se i do tada radilo, i to puno, i kvalitetno, najbolje svjedoče informacije iznesene na godišnjoj skupštini društva održanoj u prostorijama Hrvatskog doma u Đakovu potkraj veljače 1939. godine. U samo tri godine postojanja *Hrvatska žena* održala je 113 odborskih sjednica, 6 velikih zabava, 13 članskih posijela na kojima je održano više predavanja, recitacija i glazbenih točaka, 2 velika popularna predavanja dr. Zdenke Smrekar i Mare Matoćec te akademije posvećene Eugenu Kumičiću i Augustu Šenoi. Društvo je prikupilo i znatnu materijalnu pomoć za najsiromašnije sugrađane, a za dovršenje „Hrvatskog doma“ uplatilo iznos od 21 000 dinara. Na skupštini su, i to aklamacijom, izabrana nova predsjednica i članice odbora. Izbor je bio očekivan. Za predsjednicu je ponovno izabrana Paula Belić, a za odbornice Anica Barlović, Katica Bassi, Zora Čeleda, Paula Devčić, Marica Drenjančević, Tilda Horvatović, Barica Kovačić, Klara Lukić, Katica Majer, Antonija Matković, Mara Mavrović, Antonija Piller, Anica Romić i Kata Smailbegović. Za zamjenice su izabrane Ana Besednik, Evica Pišl, Anica Vohalski i Mila Teufel, a za revizorke Franjka Subotić, Mila Kindl i Kaja Vučetić.³⁴

Kao što su to bile i prošlih godina, članice *Hrvatske žene* bile su i ove, 1939. godine, uključene u proslavu Zrinskih i Frankopana, na Petrovo su organizirale veliku ljetnu zabavu „Đakovački god“, a nisu izostali ni njihovi društveni sastanci. Na jednome od većih sastanaka, održanom potkraj ožujka u prostorijama „Hrvatskog doma“, upriličeno je predavanje pod naslovom „Sloboda u odnosu pojedinca prema zajednici“. U recitatorsko-glazbenom dijelu sastanka nastupile su Verica Truckenbrodt, Mihaela Tomić, Kata Smailbegović, Gaby Ruškovski i Božica Maibaum.³⁵

Iz nama dostupnih izvora vidljivo je da je đakovačka podružnica imala vrlo kvalitetne odnose sa podružnicom iz Osijeka, nešto manje intenzivne sa Vinkovčankama, dok su izleti u Zagreb i druge dijelove Hrvatske bili uistinu rijetki. Tim više je potrebno istaknuti sudjelovanje đakovačke delegacije na velikoj proslavi *Hrvatske žene* u Sarajevu. Bio je to jedan od najvećih skupova *Hrvatske žene* uopće, velika manifestacija općenacionalne monolitnosti i plebiscitarne podrške predsjedniku Hrvatske seljačke stranke dr. Vlatku Mačeku. Tom prigodom, na banketu održanom nakon svečane akademije, kraći govor održala je i predsjednica đakovačke podružnice gospođa Paula Belić.³⁶

34 Uspješan rad „Hrvatske žene“ u Đakovu, *HL*, 1. 3. 1939., 5.

35 Skupština „Hrvatskog doma“, *HL*, 29. 3. 1939., 6.

36 Proslave „Hrvatske žene“ u Sarajevu, *HL*, 23. 5. 1939., 5.

U drugome dijelu godine, na jednoj od čajanki, Anica Romić održala je predavanje o značaju vitamina za zdravlje čovjeka,³⁷ dok je na javnom predavanju u maloj dvorani Hrvatskog doma velečasni dr. Ivan Rogić, profesor bogoslovije, iznio zapažanja sa svojega puta po Americi.³⁸

Posebno vrijedna u tekućoj godini bila je velika sabirna akcija *Hrvatske žene* za gradnju zavjetne crkve hrvatskog naroda na Plitvičkim jezerima. „Društvo 'Hrvatska žena' počašćeno je velikim povjerenjem i odlikovano nad sva ostala društva time što je dobilo dužnost da organizira veliku sabirnu akciju za gradnju zavjetne crkve Majke Božje na Plitvičkim Jezerima, povodom 1300. godišnjice prvih veza hrvatskog naroda sa Svetom Stolicom. Crkva će se graditi na istom mjestu, gdje je i nekoć stajala crkva Majke Božje. Za ovu veliku sabirnu akciju ovlastio je 'Hrvatsku ženu' poseban odbor, kojem je pokrovitelj hrvatski metropolita preuzv. G. nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, a predsjednik senjski biskup preuzv. G. dr. Viktor Burić.“³⁹

U proglasu objavljenom povodom te akcije stoji (točka 2.) da u svim onim mjestima gdje postoji ogranak društva *Hrvatska žena* on preuzme organizaciju cjelokupne akcije i to tako što će oko sebe okupiti sva društva katoličke akcije i sva ostala hrvatska nacionalna društva.⁴⁰

Do lipnja 1940. godine članice društva uspjele su za gradnju crkve prikupiti iznos od 5000 dinara.⁴¹

Iako je rad *Hrvatske žene* na promociji opće kulturnih vrijednosti u prvim godinama djelovanja bio sustavan i šire prepoznatljiv, nikako se ne bi smio zanemariti niti doprinos društva na karitativnom planu. Tijekom 1939. godine posebno treba izdvojiti akciju prikupljanja pomoći za postradale u poplavama. Akciju prikupljanja pomoći iniciralo je mjesno povjereništvo Gospodarske sloge, a njoj su se pridružili đakovački nogometni klubovi i *Hrvatska žena*. Nogometaši Certisse i Građanskog odigrali su po dvije nogometne utakmice sa kojih je sva dobit išla u korist poplavljenih, dok su članice *Hrvatske žene* svoj doprinos akciji dale prodajom otkupnih značaka.⁴²

*

37 Sastanak „Gospodarske sloge“ u Đakovu, *HL*, 21. 11. 1939., 8.

38 Novosti iz Đakova, *HL*, 16. 12. 1939., 6.

39 Velika sabirna akcija „Hrvatske žene“, *HL*, 29. 10. 1939., 13.

40 Isto.

41 Priredba 'Hrvatske žene' u Đakovu, *HL*, 14. 6. 1940., 7.

42 Đakovo za nastradale od poplave, *HL*, 24. 6. 1939., 5.

U radu Hrvatske žene tijekom 1940. godine, po svemu sudeći, nije bilo značajnijih pomaka. I dalje su se održavali društveni sastanci s već uobičajenim edukativnim sadržajima, nekoliko većih zabava, a održana je i svečana akademija posvećena Zrinskom i Frankopanu.

Tradicionalna zimska zabava održana je u prepunom Central-kinu. U posebno izrađenim kostimima najmlađi su otvorili zabavu s dobro uvježbanom plesnom točkom, da bi u nastavku programa odrasli odigrali nekoliko opće prihvaćenih dramskih scena. Boris Venos izveo je solo točku, dok su u sceni iz seljačkog života nastupili Katinka Dumenčić, Jela Dunderović, Ćiro Dorić i Drago Venos.⁴³

Ništa manje ambiciozna od prethodnih nije bili ni druga tradicionalna zabava *Hrvatske žene* pod nazivom „God“. Riječ je o zabavi koja se održavala na Petrovo i koja je, u pravilu, pobuđivala veliki interes, i to ne samo među članicama *Hrvatske žene*, već i najvećeg dijela građanstva. Sav prihod sa zabave bio je namijenjen dovršenju zgrade Hrvatskog doma u čijim prostorijama je zabava i održana, a centralni događaj na njoj nastup „koncertne pjevačice“ Božice Sitarić iz Zagreba. Nakon njezina nastupa za ples je svirala vatrogasna glazba i tamburaški zbor „Hrvatske radničke mladice“.⁴⁴

Vjerojatno najinteresantnija inicijativa đakovačke podružnice *Hrvatske žene* u tekućoj godini bio je poziv Mariji Jurić Zagorki, glavnoj urednici „Hrvatice“, da posjeti Đakovo.⁴⁵ O tome da li je Zagorka poziv prihvatila i u Đakovu održala najavljeni predavanje nemamo nikakvih, a pogotovo ne pouzdanih informacija.

Djelovanje društva za vrijeme Drugoga svjetskoga rata

Kao uvod u dramatična događanja vezana za početak Drugoga svjetskoga rata na prostoru Kraljevine Jugoslavije i u podružnici đakovačke *Hrvatske žene* došlo je takođe do značajnih promjena. Naime, Paula Belić, predsjednica podružnice od dana njezina osnivanja, odstupila je s čelne pozicije društva zbog preseljenja u Zagreb. „U ime društva oprostila se od gđe Paule Belić potpredsjednica gđa Paula Devčić, koja je dirljivim riječima zahvalila gđi Belić na trudu, što ga je uložila u društvo kao prva predsjednica i velika kulturna radnica. Potom je u ime društva gđa Devčić uručila gđi Belić društvenu

43 Zabava „Hrvatske žene“ u Đakovu, *HL*, 16. 1. 1940., 8.

44 Đakovačka kronika, *HL*, 3. 7. 1940., 7.

45 Za dovršenje 'Hrvatskog doma' u Đakovu, *HL*, 28. 7. 1940., 24.

spomenicu i saopćila da je 'Hrvatska žena' u Đakovu izabrala gđu Belić doživotnom počasnom predsjednicom. Gđica Klara Lukić, II. potpredsjednica, istaknula je u svome govoru, koliko 'Hrvatska žena' žali za svojom omiljelom predsjednicom."⁴⁶

Žaljenje za odlaskom gospođe Belić u drugu sredinu nisu iskazale samo članice *Hrvatske žene*, već i neka druga đakovačka društva. Ponajprije Katolička žena i Katoličko dobrotvorno gospojinsko društvo čija je gospođa Belić bila dugogodišnja članica. Da se uistinu radilo o ambicioznoj i vrijednoj osobi možda najbolje govori činjenica što je i na zadnjem sastanku kojem je predsjedavala gospođa Belić našla za potrebno održati stručno predavanje s područja povijesti umjetnosti.

Odlazak gospođe Belić iz Đakova za podružnicu *Hrvatske žene*, u svakom pogledu, značio je ozbiljnu prekretnicu. S jedne strane, društvo je bilo lišeno usluga obrazovane, kreativne i vrijedne aktivistkinje s dugogodišnjim iskustvom na obavljanju rukovodećih poslova, a s druge, početkom rata i uspostavom nove države bitno su se promijenile i društvene okolnosti unutar kojih se djelovalo. Kako je rat odmicao sve više se otvarao prostor za karitativno djelovanje, dok je rad na kulturnom, edukativnom i zabavnom planu dolazio u drugi plan. Posebno je važno istaknuti i to kako su ustaške vlasti *Hrvatsku ženu* prihvatili s dozom rezerve. S obzirom na sveukupni rad društva koje je od svoga osnutka bilo na liniji ostvarenja hrvatskih nacionalnih interesa, ma što to značilo, uistinu je čudno da su nove vlasti rad *Hrvatske žene* sustavno i svjesno marginalizirale. Kako argumentima utemeljen odgovor na pitanje zašto je to bilo tako nismo u stanju ponuditi, ostaje nam samo da pretpostavimo. A pretpostavka je sljedeća: *Hrvatska žena* tijekom svoga djelovanja ne samo da je ostavljala utisak bliskosti sa Hrvatskom seljačkom strankom, ona je to uistinu i bila. Posebice u drugoj polovici tridesetih godina. Osnivanjem NDH ustaše su sve one koji nisu bili na njihovim ideološkim pozicijama smatrali, barem potencijalno, svojim protivnicima. Takav odnos očito su imali i prema *Hrvatskoj ženi* koja nije bila iznikla iz ustaškog pokreta, već nacionalnog pokreta na čijem čelu je stajao HSS sa Radićem i Mačekom na čelu. Možda upravo zbog toga, ustaške vlasti osnovale su 17. listopada 1941. godine Žensku lozu ustaškog pokreta, žensku organizaciju koju su preferirali svim ostalim ženskim organizacijama, a pogotovo onim koje su zatekli u vrijeme preuzimanja vlasti. No, bez obzira na osnivanje nove ženske udruge, članice središnjice *Hrvatske žene* djelovale su sve do svibnja 1943. godine kada su im, prema odredbi o imovini raspuštenih i preustrojenih društava, oduzete društvene prostorije. Prestanak rada središnjice vjerojatno je značio i

46 Odlazak kulturne radnice iz Đakova, *HL*, 23. 3. 1941., 23.

prestanak rada svih njenih podružnica. U slučaju đakovačke podružnice to je apsolutno točno. Čak što više, čini se da je đakovačka podružnica sa radom prestala još tijekom 1942. godine.

*

Informacije o djelovanju *Hrvatske žene* nakon odlaska gospođe Belić, odnosno izbijanja rata i uspostave Nezavisne Države Hrvatske, više su nego skromne. Iz tiska saznajemo da je gospođu Belić na mjestu predsjednice društva zamijenila prva dopredsjednica Paula Devčić. Da li je društvo pod njenim vodstvom imalo bilo kakvih, za javnost prezentnih aktivnosti, ne znamo. Indikativno je da tradicionalna zabava koju je *Hrvatska žena* organizirala svakog Petrova, 1941. godine nije održana. Službeno objašnjenje glasilo je: „Radi iznimnih prilika ne će ove godine biti nikakve svečanosti građanskog značaja, već će se svečanost održati samo na crkveni način.“⁴⁷

Prva nama poznata informacija o djelovanju đakovačke podružnice *Hrvatske žene* za vrijeme rata bila je ona iz rujna 1941. godine. U toj informaciji, koju donosi *Hrvatski list*, jedini dnevnik koji je izlazio u ratnim danima i koji je, barem donekle, pratio događanja u Đakovu, kaže se da je *Hrvatska žena* održala „društveni sastanak pod predsjedavanjem nedavno izabrane nove predsjednice gđice Klare Lukić. Predsjednica je lijepim govorom pozdravila članice, te saopćila smjernice društvenog rada, naročito u prosvjetnom i rodoljubnom pogledu. Zatim je podpredsjednica gđa Zora Čeleda održala zanimljivo i poučno predavanje o bakterijama. Potom su gđive Nada Čeleda i Ljubica Vohalski odpjevale krasnu skladbu 'Kaj'. Na glasoviru ih je pratila gđica Slavica Kraljević. Gđica Štefica Bobinac lijepo je deklamirala 'Ja sam Hrvatica'.“⁴⁸

Na sastanku su bile najavljene i neke ambicioznije osmišljene zabave.

Jedna od tih zabava zasigurno je bila i čajanka koju je Hrvatska žena organizirala 16. studenoga u korist „Zimske pomoći“. Iz uvodnih riječi predsjednice Klare Lukić saznajemo kako je u Đakovu toga vremena znatan broj ljudi bio u teškoj materijalnoj situaciji. Posebno se to odnosilo na muslimanske obitelji koje su izbjegle s područja Bosanske krajine. Za sve njih „međudruštveni odbor“ uspio je prikupiti znatnu svotu novca koja, doduše, niti približno nije bila dovoljna da se zadovolje elementarne potrebe unesrećenih. Upravo zbog toga „predsjednica je naglasila, da se od đakovačkih imućnijih slojeva očekuje

47 Proslava Petrova i Pavlova, *HL*, 28. 6. 1941., 13.

48 Sastanak „Hrvatske žene“ u Đakovu, *HL*, 12. 9. 1941., 8.

potpuno izvršavanje (...) socijalnih dužnosti. Svakoga, koji se ogluši vršenju ove dužnosti, treba zajednica prezreti i prema njemu primijeniti shodne mjere, jer je izdajica na našoj unutarnjoj fronti.“⁴⁹

Nakon teških socijalnih tema prešlo se i na one lakše. Gospođice Horvatović i Besednik imale su kraći klavirski nastup, da bi nakon njih Olga Roje Tandarić održala predavanje o životu i kulturnom radu Hrvata-Muslimana u Bosni i Hercegovini.

Posebno vrijednim čini se istaknuti da je na čajanki prikupljeno 3000 kuna za pomoć najugroženijim žiteljima Đakova.⁵⁰

Do kraja godine, a i poslije toga, članice društva nastavile su raditi na prikupljanju pomoći za ratne stradalnike i najsiromašnije članove lokalne zajednice. Zadnja, nama poznata akcija te vrste, okončana je krajem siječnja 1942. godine. Bila je to akcija prikupljanja vunениh i drugih odjevnih predmeta za potrebe hrvatskih domobrana. Osim *Hrvatske žene* u ovoj akciji sudjelovalo je i Gospođinsko društvo, Katolička žena, Ženska Ustaška mladež te sportski klubovi Građanski i Viktorija. Akcija je ocijenjena izrazito uspješnom s obzirom da se prikupilo stvari u iznosu od čak 200 000 kuna.⁵¹

Poslije siječnja 1942. godine na stranicama nama dostupnog tiska đakovačka podružnica *Hrvatske žene* više se ne spominje. Razloga za to moglo je biti više. Rat koji se vodio bivao je sve žešći i žešći, a njegov krajnji ishod sve otvoreniji. Shodno tomu mijenjali su se i društveni prioriteti. Djelovanje u kulturi, očekivano, potisnuto je u drugi plan, baš kao i njegovi nosioci, a sve se je to onda moralo reflektirati i na uređivačku politiku dnevnih glasila. Prostora za kulturu - ma koliko da se je ona podređivala višim, nacionalnim interesima, i to već dugi niz godina - bivalo je sve manje. Kako je kultura bila glavno „interesno“ područje *Hrvatske žene* za pretpostaviti je da ju je sama dinamika društvenih zbivanja potisnula na društvene margine.

Iznesena konstrukcija možda bi i ponudila valjani odgovor na pitanje što se zbivalo sa đakovačkom podružnicom *Hrvatske žene* od početka 1942. godine do završetka rata da podružnica, na osnovu svojih programatskih opredjeljenja, nije djelovala i na karitativnom planu. Kako je upravo taj segment njenog djelovanja svakim danom bivao sve značajniji, uistinu čudi kako je ime podružnice nestalo sa stranica lokalnog tiska. Mogući odgovor bio bi zapravo dvojak: ili je podružnica smanjila intenzitet svoga djelovanja, ili je pak prestala postojati. Obje pretpostavke čine se mogućima, ali se, ipak, njihova međusobna kombinacija

49 Čajanka „Hrvatske žene“, *HL*, 21. 11. 1941., 8.

50 Novosti iz Đakova, *HL*, 28. 11. 1941., 8.

51 Đakovo za domobrane, *HL*, 25. 1. 1942., 8.

doima kao najvjerojatnija. Naime, kao što smo u ovom tekstu već napomenuli, ustaške vlasti osnovale su 17. listopada 1941. godine Žensku lozu ustaškog pokreta, žensku organizaciju koja je bila ustrojena i koja je djelovala na osnovu ustaških načela. Osnivanjem Ženske loze, barem u početku, druge ženske organizacije nisu bile zabranjene, ali im je djelovanje svakako bilo otežano - i to bez obzira na njihovu neupitnu domoljubnu orijentaciju. Njihov osnovni problem bio je taj što nisu bile iznikle iz ustaškog pokreta i što svoj rad nisu bazirale na ustaškim načelima. Upravo zbog toga, po mišljenju ideologa NDH, na njih se, barem ne na duži rok, nije moglo računati. Rad *Hrvatske žene* tolerirao se sve do svibnja 1943. godine kada je „prema zakonskoj odredbi o imovini raspuštenih i preustrojenih društava, objavljenoj u Narodnim novinama od 5. svibnja 1943., društvu Hrvatska žena ustaška vlast oduzela (...) prostorije u Patačićkinj u ulici br. 1.“⁵² Tim činom, nakon 22 godine rada, Društvo Hrvatska žena bilo je ugašeno.

Sudbinu središnjice *Hrvatske žene*, gotovo sigurno, dijelile su i sve njene podružnice. Neka više, neka manje, ovisno o (ne)prilikama u pojedinim sredinama.

Umjesto zaključka

Do osnivanja đakovačke podružnice *Hrvatske žene* došlo je početkom 1936. godine, petnaestak godina nakon što je društvo počelo s radom u Zagrebu, a potom i u drugim kontinentalnim gradovima Hrvatske. Podružnicu u Đakovu osnovale su, i u njenom radu imale glavnu riječ, mahom supruge utjecajnih Đakovčana. Jedan dio članstva djelovao je u skladu sa svojim najdubljim opredjeljenjima, dok je drugi dio, po svemu sudeći, tu bio prvenstveno stoga što je bila stvar društvenog prestiža družiti se s gradskom elitom u koju je, nesumnjivo, pripadala gospođa Belić, supruga poznatog đakovačkog odvjetnika i kasnije sveučilišnog profesora Matije Belića, Zora Čeleda, supruga doktora Rudolfa Čeleda, Paula Devčić, supruga političara Dragana Devčića... Iako se moglo očekivati da će društvo, barem donekle, problematizirati položaj žene u dominantno patrijalhalnoj sredini, to se ipak nije dogodilo. Glavna preokupacija đakovačke podružnice, kao uostalom i *Hrvatske žene* u cjelini, bila je fokusirana na domoljublje, prosvjetu, kulturu i karitativnu djelatnost. Prema nama dostupnim podacima čini se da su đakovačke gospođe svoj zacrtani program rada

52 Lidija BENYOVSKY, Društvo Hrvatska žena, *Hrvatska revija*, 2/2009., 134.

provodile temeljito i savjesno, te su upravo kao takve izborile status jednog od značajnijih gradskih društava. Zvuči paradoksalno, ali nakon što su ustaše preuzele vlast upravo takvo ponašanje ocijenjeno je kao njihov glavni crimen. Naime, đakovačka podružnica osnovana je na valu jačanja hrvatskog nacionalnog pokreta kojega su inicirali i na čijem čelu su stajali najistaknutiji predstavnici Hrvatske seljačke stranke. Bliskost HSS-u, čini se, bio je dovoljan razlog distanciranju ustaša od *Hrvatske žene* i traženju nekih novih organizacijskih rješenja. Upravo iz tih razloga đakovačka podružnica (kao uostalom i cijela *Hrvatska žena*) od uspostave Nezavisne Države Hrvatske bilježi konstantan pad aktivnosti da bi, po svemu sudeći, već tijekom 1942. godine prestala sa radom.

SUMMARY

Borislav Bijelić
Croatian Woman Djakovo

Establishing a branch of "Croatian woman" in Djakovo took place in early 1936, fifteen years after the organisation began its operations in Zagreb, and then elsewhere in continental Croatia. Work of Djakovo branch, as well as the "Croatian woman" in general, was focused primarily on spreading of national consciousness, patriotism, education, culture and charity work. In the field of promoting these values subsidiary in Djakovo achieved remarkable results thanks mainly to Ms. Paula Belic, the long president, and several other activists, among whom Klara Lukic, Paula Devčić, Marija Drenjančević, Zora Čeledi, Kata Smailbegović, Anthonija Piller should be mentioned ... After the establishment of the Independent State of Croatia, "Croatian woman", as an organization that was politically and ideologically close to the Croatian Peasants' Party, successively lost acquired positions. This became more evident after 17th October 1941 when the new government established the Women's branch of the Ustasha movement, a women's organization that was established and was operating on the basis of the principles of the Ustasha. After the establishment of Women's lineage, at least initially, the other female organizations weren't banned, but their operating certainly became more difficult. The work of "Croatian woman" was tolerated until May 1943 when their headquarters in Zagreb, were taken. By this act, after 22 years of operation, the organisation "Croatian woman" ceased to exist. All branch offices shared the destiny of the headoffice in Zagreb. Most of them stopped working even earlier, during the 1942.